

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 9 Sayı: 47 Volume: 9 Issue: 47

Aralık 2016 December 2016

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

HALİDE EDİP'İN HÂTİRALARI VE ROMANLARI ÇERÇEVESİNDE RUMLAR ÜZERİNE
KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME
A COMPARATIVE ANALYSIS OF RUMS ON THE BASIS OF HALİDE EDİP ADIVAR'S NOVELS AND
HER MEMOIRS

Ensar KESEBİR*

Öz

Edebi metinler, toplumsal yapının anlaşılmasına ve yorumlanmasına yardımcı olur. Toplumun ve bireyin ilgilerini kurgusal metinler olan roman ve hikâyelerde bulabileceğimiz gibi hatıralarda da bulabiliriz. Hatta hatıralar, roman ve hikâyelere göre mekân, zaman ve kişi bağlamında daha gerçekçidirler. Anlatılan dönemi, olayı ya da kişiyi okuyucuya daha realist ve ayrıntılı bir biçimde sunarlar. Çalışmada *Mor Salkımlı Ev* ve *Türk'ün Ateşle İmtihanı* adlı hatıra kitapları ile *Ateşten Gömlek*, *Vurun Kahpeye* ve *Yeni Turan* romanları çerçevesinde Halide Edip Adıvar'ın Rumlara bakış açısı mukayese edilmiştir. Halide Edip'in hatıralarında anlattığı Rumlar ile roman karakteri olarak tasvir ettiği Rumlar birbirlerinden çok farklıdır. Örneğin *Ateşten Gömlek* romanındaki Rumlar, "düşman" dır; romanın merkez kişilerinden Ayşe'nin kocası ve çocuğu İzmir'in işgali sırasında Rumlarca öldürülmüştür. Rumlar romanda "öteki" konumundaki zorba kişilerken *Mor Salkımlı Ev*'deki Rumlar farklıdır. Halide Edip'in "en derin ve en uzun aşkı" olan çocukken bacaklılığını yapan yaşlı kadının adı Kiria Eleni'dir. Halide Edip, küçükken Rum komşularının ona şeker getirmesini unutmaz; İskenderiye'de çocukluğundan beri konuştuğu Rumca sayesinde yabancılık hissetmez. Ailesinden uzak düştüğü ve yapayalnız kaldığı İskenderiye'de ona "en müthiş" desteği veren "insaniyetli, merhametli ve müşfik ihtiyar" Rum doktordur. Rum bakıcının elinde büyüyen Halide Edip, çocuklarına da Rum bakıcı tutar. Küçük oğlunu "adalı bir Rum kızına" emanet eder. *Ateşten Gömlek*, Kurtuluş Savaşı'nın kanlı hatıralarının tazeliğini koruduğu 1922 yılında yayımlanır. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti, bir ulus devlettir ve Kurtuluş Savaşı'nın "öteki"si Rumlardır. Tezli romanlar kapsamında değerlendirilebilecek *Ateşten Gömlek*'teki "katil ve zalim" Rum karakterler de bu bakış açısı çerçevesinde çizilmiştir. *Mor Salkımlı Ev* ise, 1963 yılında Türkçe ilk baskısını yapmıştır. *Ateşten Gömlek*'ten kırk yıl sonra yayımlanan *Mor Salkımlı Ev*'de Halide Edip, çocukluk günlerinden 1918'e kadarki anılarını kaleme alır. Rum komşusunu, dadısını "insancıl" bir perspektifle hatıralarında anlatan Halide Edip, "tezli romanına" geçtiğinde Rumlara bakış açısını tamamen değiştirir. Neticede, bu çalışma Halide Edip'in Rumlara bakışını bu farklılık bağlamında irdelemektedir ve Halide Edip'in farklılık gösteren Rum algısı sadece *Ateşten Gömlek* ile de sınırlı değildir. Başta *Yeni Turan* olmak üzere onun birçok hikâyesinde bu durum gözlenir. Çalışmada irделenen, problem edilen ikinci mesele, Herkül Millas'ın tasnifinden hareketle Halide Edip'in neden "Anadolucu" yazarlar arasına katılmadığı sorusudur.

Anahtar Kelimeler: Halide Edip Adıvar, Rumlar, Hatıra, Paradoks.

Abstract

Literary texts help the understanding of social structure. We can find the interests of society and individual in fictive works such as novel and story as well as memoirs. Even memoirs are more realistic in the context of place, time and person compare to novel and story. They present the told period, event or the person in a more realistic and detailed way. This paper compares the Halide Edip Adıvar's perspective on Rums by analyzing her memoirs *Mor Salkımlı Ev* and *Türk'ün Ateşle İmtihanı* and her novels *Ateşten Gömlek*, *Vurun Kahpeye*, and *Yeni Turan*. The Rums whom Halide Edip Adıvar mentions in her memoirs and the Rums whom she characterizes in her fiction are quite different. The Rums in *Ateşten Gömlek* are enemies; some of the main characters of the novel; Ayşe's husband and her son are killed by Rums in the occupation of İzmir. While the Rums in the novel are 'others' and tyrants, the Rums in *Mor Salkımlı Ev* are different. For example Halide Edip's 'the deepest and the longest love' is her old nursemaid Kiria Eleni. Halide Edip always remembers that her Rum neighbors gives her candy. She does not feel alienated in İskenderiye as she can speak Greek from her early childhood. When she was away from her family and was all alone in İskenderiye, she got the greatest support from a Rum doctor who was benevolent, merciful and kind old man. Halide Edip whose nursemaid was a Rum also hires a Rum nursemaid for her children. She entrusts a rum girl to her little boy. *Ateşten Gömlek* was published for the first time in 1922 when the bloody memoirs of Turkish War of Independence were fresh. The newly established State of the Republic of Turkey is a nation state and the 'other' of the independence war is Rums. The killer and cruel Rum characters in *Ateşten Gömlek* which can be classified as a thesis novel are depicted in accordance with this perspective. On the other hand the Turkish version of the *Mor Salkımlı Ev* was published for the first time in 1963. In *Mor Salkımlı Ev* which was published after 40 years of the publication of the *Ateşten Gömlek*, Halide Edip tells her memoirs from her early childhood to the year of 1918. While she depicts her Rum neighbors, nursemaid in a more humanitarian perspective in her memoirs, she changes this perspective when she writes a thesis novel. Consequently, this paper analysis the Halide Edip Adıvar's perspective on Rums on the basis of this difference. The perception of Rum is not only limited to the *Ateşten Gömlek*. This situation can be observed in many of her stories primarily such as *Yeni Turan*. Thus, when this paper analyzes the Halide Edip Adıvar's envision about Rums, it partly refers to these stories as well. The second subject analyzed and questioned in the article is why not Halide Edip is not classified as one of the Anatolian nationalists according to the Herkül Milas's classification.

Keywords: Halide Edip Adıvar, Rums, Memoir, Paradox.

Giriş

* Yrd. Doç. Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

Osmanlı'nın son dönemlerinden erken cumhuriyet dönemi diye adlandırılan ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren yaklaşık ilk yirmi yılını kapsayan dönemi okumak, anlamak ve yorumlamak için başvurulacak temel kaynaklardan biri Halide Edip Adıvar'dır. Halide Edip'in hatıra türündeki kitaplarından *-Mor Salkımlı Ev, Türk'ün Ateşle İmtihanı-* öğrendiğimiz üzere Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarındaki hadiselerle, Mustafa Kemal Atatürk'ün yaşadıklarına en yakınından şahitlik eden isimlerden ikisi, Halide Edip Adıvar ile Atatürk'ün 23 Nisan 1920'de Ankara'da ilan ettiği Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Sıhhiye Vekili olarak giren Dr. Adnan Adıvar'dır [Halide Edip'in ikinci kocasıdır]. Çalışma, Osmanlı'nın son döneminden Türkiye Cumhuriyeti'ne Yunanlıların/Rumların Halide Edip'in eserlerinde nasıl ele alındığı üzerine yoğunlaşmıştır. Bir taraftan Halide Edip'in *Yeni Turan, Ateşten Gömlek* ve *Vurun Kahpeye* romanlarındaki Yunanlıları/Rumları mercek altına alırken diğer taraftan *Mor Salkımlı Ev* ve *Türk'ün Ateşle İmtihanı* adlı hatıralarına başvurulup mukayeseler yapılmıştır. Halide Edip'in söz konusu iki hatıra kitabı, okuyucuya Yunanlıların/Rumların Birinci Dünya Savaşı'ndaki ve Millî Mücadele Savaşı'ndaki konumları, eylemleri hakkında bilgi verdiği gibi günlük hayatta- Halide'nin yaşadığı şehirlerde- komşu, arkadaş, doktor, mürebbiye, dadı Rumlar hakkında da malumat verir. Halide Edip, hatıralarında Rumların ne olduğu ve ne olmadığı konusunu birinci ağızdan anlatır.

Erol Köroğlu (1997: 53), Yakup Kadri'nin romanları ile hatıraları arasında "geçirgen bir duvar" olduğunu ortaya koyduğu yazısında¹ Todorov'un teorisinden faydalanır. Todorov, *The Morals Of History* adlı çalışmasında metin-anlatıcı ilişkisinden hareketle hem roman örneğinde olduğu gibi aleni olmayan (Todorov, aleni olmayan metinler için "nonassertive" kavramını kullanır) metinlerde hem de hatıralar gibi aleni olan (assertive) metinlerde eylemi gerçekleştiren bir öznenin varlığından söz eder. Öznenin dâhil olduğu yerde ise, hakikat ile hakikatin yorumlanması arasındaki kesin çizgi kalkar, Köroğlu'nun vurguladığı gibi duvar geçirgen hale gelir. Todorov'un aleni olan ile aleni olmayan metinler arasındaki bağlantıdan yola çıkan Köroğlu, hatıra ile roman türünün birbirlerinden farklı ancak etkileşime açık türler olduğunu ve bu iki tür arasında bağ kurulabileceğini ifade eder. Todorov'un bahsettiği durum, Halide Edip'in romanları ve hatıra kitaplarında da göze çarpar. "Hakikati" anlatan hatıralar ile "hakikati yorumlayan" romanlar arasında "özne" merkezinde bağ kurulur. Özne yani Halide Edip, her iki türdeki eserini oluştururken "duvarların geçirgenliğinden" yararlanır; romanlarında hatıralarına atıf yaparken hatıralarında da romanlarından söz eder. Örneğin *Ateşten Gömlek* romanında millî mücadeleye destek veren "cesur" Anadolu kadınlarını temsil eden Ayşe, hem Fatih Mitingi'ne hem de Sultanahmet Mitingi'ne katılır. Anlatıcı, 5 Teşrinisani 337 Perşembe günü gerçekleşen Sultanahmet Mitingi'ni şöyle anlatır: "*Mizahi bir oyun gibi başlayan propaganda birdenbire kanla, ateşle takdis edilmiş, Avrupa nazarında kendisini terbiye etmek isteyen insanlar gibi değil, zalimlere haykıran mazlumlara benzemeye başlamıştı*" (2015: 36). Romana benzer şekilde Halide Edip, *Türk'ün Ateşle İmtihanı* adlı hatıra kitabında da ard arda bu iki mitingi, buralarda yaptığı konuşmaları kitabında anlatır. Önce Fatih Belediyesi önünde yaptığı mitingi, sonra aynı ayın "daha sonraki cuma" gününde Sultanahmet Mitingi'nde halka hitap ettiğini söyler (2016b: 40). Halide'nin "hayatımın en önemli dediği dakikaları" (2016b: 41) dediği konuşmasında söyledikleri ile romandaki cümleler ise benzerdir: "*Türkiye, benim zulme uğramış milletim de ebedîdir. O, öteki milletlerde olan kusur ve faziletlere sahip olmakla beraber hiçbir maddi kuvvetin yok edemeyeceği manevi kudrete de sahiptir*" (2016b: 42). Halide'nin miting meydanında halka yemin ettirdiği iki madde de *Ateşten Gömlek*'teki "zalimlere haykıran mazlum" (2015: 36) milleti hatırlatır: "*1. İnsanlık ve adalet esaslarına sadık kalmak 2. Herhangi şartlar altında olursa olsun, hiçbir kuvvete boyun eğmemek*" (2016b: 42). Ayrıca hatıralarında Sultanahmet Mitingi esnasında alçak uçuş yapmak suretiyle kalabalığı korkutan uçakların "İtilaf Kuvvetleri'ne bağlı" (2016b: 42) olduğunu söylerken *Ateşten Gömlek*'te "İngiliz tayyarelerinin" (2015: 22) İstanbul'u sık sık bombaladığını ve Sultanahmet mitingi devam ederken "iki siyah tayyarenin" (2015: 42) halkın üzerinden uçtuğunu belirtir.

Çalışma temelde iki kısma ayrılmıştır. İlk kısımda roman-hatıra mukayesesi yapılmış; Rumlar özelinde Halide'nin paradoksu verilen örneklerle irdelenmiştir. İkinci kısımda ise, Halide'nin romanlarından ve hatıralarından hareketle paradoksun ya da çelişkinin nerede olduğu veya olmadığı üzerinde durulmuş ve Millas'ın "Anadolucuları" tanımı irdelenmiştir.

Edebî literatürde ismine sık sık tesadüf ettiğimiz Halide Edip Adıvar'ın ders kitaplarına da giren *Sinekli Bakkal*², *Vurun Kahpeye* ve *Ateşten Gömlek* gibi romanları onun diğer eserlerini bastırmasına ya da yok sayılmasına bir nevi kapı açmıştır³. Romanlarının gölgesinde kalan eserlerinden ikisi *Mor Salkımlı Ev* ile

¹ Köroğlu, Erol (1997). "Geçirgen Duvar: Y. K. Karaosmanoğlu'nun Romanları ile Anıları Arasındaki Etkileşim", *Varlık*, Sayı:1082 (Kasım), s.52-55.

² Nazan Bekiroğlu, *Sinekli Bakkal* romanı için "son yıllara kadar, Türk edebiyatının en çok basılan romanıdır" (Bekiroğlu, 1999: 9) der. Halide Edip'in eserlerini hem orijinal metin hem de sadeleştirilmiş metin olarak yayımlayan Can Yayınları, 2016 yılı itibariye *Sinekli Bakkal* romanının 21. baskısını yapmıştır. Diğer yayınevlerinin baskıları, kayıt dışı baskılar ve internet ortamında pdf halinde bulunan dosya Bekiroğlu'nun tespitini destekler mahiyettedir.

³ Halide Edip Adıvar üzerine biyografik bir çalışma yapan İpek Çalışlar, kitabının sonunda Halide Edip'in kitap halinde basılmış olan 37eserini sıralar (Çalışlar, 2010: 533).

Türk'ün Ateşle İmtihanı adlı hatıra kitaplarıdır⁴. 1962'nin⁵ veya 1963'ün⁶ Türkiye'si ile 2016'nın Türkiye'si hatıra türünün romanın gölgesinde kalması bağlamında benzerdir. Hatıralar, her ne kadar romanlar kadar "maddi" getirisi olmasa da edebiyat araştırmaları yapacaklara sunduğu imkânlarla zengin bir türdür. Halide Edip Adıvar'ın 1955 yılında *Yeni İstanbul* gazetesinde tefrika ettiği *Mor Salkımlı Ev* ile 1959'da *Hayat* dergisinde tefrika etmeye başladığı *Türk'ün Ateşle İmtihanı* adlı anıları, bize on dokuzuncu yüzyılın sonundan yirminci yüzyıla Türk toplumundaki değişimler, kimi romanlar, hikâyeler ve yazarlar hakkında bilgi verir. Türkiye'de yaşayan azınlıklar hakkında malumat sunar. Azınlıklar içerisinde ise, *Ateşten Gömlek* ve *Vurun Kahpeye* romanlarında anlattığı ve iki hatıra kitabında sık sık bahsettiği Rumlar, tıpkı Halide'nin diğer eserlerini bastırarak birkaç romanı gibi diğer azınlıkları bastırmış veya onları (Rumları) bir adım ön plana çıkarmıştır. Romanların hatıralarla at başı okunmasına gayret edildiği çalışmada dikkatimi çeken husus, yer yer birbirlerinin âdeta "mütemmim cüzü" olan romanların ve hatıraların Rum karakterler merkezinde bazı çelişkiler barındırmasıdır.

1. Hangi Rumlar/Yunanlılar? İki Farklı Kimlik Tek İsim: Eleni

Ahmet Rasim⁷'den Orhan Kemal⁸'e, Hüseyin Rahmi⁹'den Ahmet Ümit¹⁰'e kadar pek çok yazarın roman karakterlerinden biri olan Eleni'ye Halide Edip Adıvar'ın hem romanlarında hem hatıralarında rastlamaktayız. Halide Edip Adıvar; *Yeni Turan*, *Sinekli Bakkal* ve *Vurun Kahpeye* romanlarında "Eleni" den söz eder. Romanlarının yanı sıra *Mor Salkımlı Ev* adlı hatıra kitabında da Halide Edip, "Eleni" den söz eder. Arasında "geçirgen bir duvar" olan ve Todorov'un teorisinden [nonassertive (aleni olmayan) ile assertive (aleni olan) arasındaki bağı sağlayan ortak özne] hareketle Halide Edip'in söz konusu romanları ile hatıraları göz önüne alındığında; "Eleni" özelinde Halide Edip'in Rumlara bakış açısında bir paradoks olduğu söylenebilir. Hatıralarındaki Eleni ile romanlarındaki Eleni arasında farklılık vardır.

Annesini küçük yaşta kaybeden Halide Edip Adıvar, *Mor Salkımlı Ev*'de kendisini "en derin" şekilde etkileyen ve "uzun süre aşkı" olan çocuk yuvasındaki hocası Kiria Eleni'den şöyle söz eder: "O günlerde küçük kızı, Kiria Eleni'nin idare ettiği bir nevi çocuk yuvasına verdiler. Kiria Eleni'nin iki kız kardeşi ile idare ettiği bu mektebe ekseriya Yıldız civarından Saray'a mensup tanınmış Hristiyanların küçük çocukları giderdi. Tek Türk çocuğu Halide idi. Oraya nasıl götürdüler pek hatırlayamaz, fakat en derin ve en uzun aşkı Kiria Eleni'ye karşı hissetmiştir ve bu hissini hiç unutamamıştır"¹¹ (2016a: 43). Derin bir sevgi beslediği Bayan (Kiria) Eleni'nin dış görünüşünü tasvir ettikten sonra onun "insanî ve ruhî" görünüşünden söz eder: "(...) bu görünüşünün arkasındaki insanî ve ruhî görünüşü çocuk sezmiştir. Bu daima kırılan gözlerin ifade ettiği şefkatin güzelliği küçük kızın gönlünü sarmıştır. Hiç şüphesiz bu küçük yanakların derin çizgileri, bu kadının bakışları uğrunda, başkaları namına katlandığı meşakkat ve ıstırapın markaları idi. Bu, daima öne doğru eğilen uzun vücutta, kendini yalnız hisseden çocukları kollarının arasına almak, göğsüne basmak isteyen bir ifade vardı. İşte bu küçük kız, bu yaşlı mütevazı mahlûkla karşılaşınca kadar, bu garip dünyada kendini yapayalnız hissetmişti" (2016a: 43). Halide Edip, Bayan Eleni'yi o kadar çok sevmiştir ki insan saadetinin hakiki manasını onun "teması" ile bulduğunu, gönülden gönüle bir yol gittiğini onunla keşfettiğini söyler. "İhtiyar Eleni'nin varlığı ve huzuru ona sonsuz bir emniyet" (2016a: 44) vermektedir. Küçük Halide, Rum hocası Eleni'yi o kadar sevmiştir ki Eleni'yi memnun etmek için "Rumca şiirler" bile ezberler (2016a: 44). Halide Edip, Eleni'ye öylesine bağlanmıştır ki evde "Eleni olmadığı zaman bağırır, dolaşır, sahibini kaybetmiş bir hayvan gibi çırpınırdı" (2016a: 44). Eleni, Halide Edip'in zihin dünyasında müstesna bir konuma sahiptir. Halide Edip, çok sevdiği köpeğine Rumca bir isim koyar: Hektor. Halide Edip'in günlük hayatında Rumlara ve Rumcaya dair pek çok pratik girer. Eleni'nin evinin önünden Ortodoks cenazeye alayını, bu alayda "yeni ve süslü esvaplarla" geçenleri izler. Eleni sabahları ona "Kukuriko Petinos diye başlayan" yaramaz horozun şiirini okutur, küçük kız Rum papazlarının taklidini yapar, hoplar, sıçrar ve Rumca şarkılar söyler (2016a: 45). Halide Edip'in Rumlarla olan ilişkisi sadece Eleni ile sınırlı değildir. Halide hastalanınca Eleni'nin komşusu olan Rum komşular Halide'ye şeker getirirler (2016a: 46). Başta Eleni olmak üzere birçok Rum ile hemdem olan Halide Edip, Eleni'nin evinde "insancıl" bir bakış açısına sahip olduğunu da vurgular. Mahmure ablası, Eleni'nin evindeki Meryem Ana resmini görünce Halide'ye "Bu gâvurluk, bu günah, bu kandili söndürmeli der" (2016a: 44). Küçük kız Halide'nin "insancıl" bakışı ise şöyledir: "Fakat küçük kız, insanları birbirinden ayıran din, dil, ırk farkları hâkim olan

⁴ Can Yayınları, yazarın hem romanlarını hem de hatıra kitaplarını basmaktadır. İncelediğim *Ateşten Gömlek* kitabı 2015 yılında 31. Baskını yapmıştır ve yayıncının girişte yazdığına göre 31. Baskı için 5000 adet basılmıştır. Fakat romanların gölgesinde kalan ve 2016 yılında 13. Baskısını yapan "Türk'ün Ateşle İmtihanı" 5000 değil, 2000 bin adet basılmıştır.

⁵ *Türk'ün Ateşle İmtihanı*'nin kitap olarak ilk defa basıldığı yıl.

⁶ *Mor Salkımlı Ev*'in kitap halinde ilk defa basıldığı yıl.

⁷ Ahmet Rasim'in *Güzel Eleni* adlı hikâye kitabı vardır.

⁸ Orhan Kemal'in *Baba Evi* adlı romanında da Eleni adlı bir Rum karakteri vardır.

⁹ Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Şipsevdi* adlı romanındaki Rum hizmetçinin adı Eleni'dir.

¹⁰ Ahmet Ümit'in *Sis ve Gece* romanında Mine'nin ev sahibinin adı Madam Eleni'dir.

¹¹ Halide Edip, kitabın başında yukarıda da görüldüğü gibi kendi çocukluğunu üçüncü tekil şahsın ağzından anlatır; kitabın ilerleyen sayfalarında birinci tekil şahsa döner.

ve insanları birbirini boğazlamaya sevk eden yola henüz ayak basmamıştı. Onun dünyasının şevki ve saadeti, insanlar arasında kalbi kalbe ulaştırın tabii yol idi” (2016a: 44).

Bir tarafta annesinin yokluğunda Rum hocası Eleni’yi annesi kadar çok seven, sırf onu mutlu etmek için Rumca şiirler ezberleyen, dil ve din gibi ayrımları öteleyip “insancıl” bir bakış açısına sahip bir Halide Edip vardır. Ancak diğer taraftan Halide Edip’in romanlarına geçildiğinde, Rumlara karşı bu “insancıl” bakışın kaybolduğu görülür. Kurtuluş Savaşı gibi kanlı ve trajik bir mazinin üzerine inşa edilen romanlarda, öteki olarak görülen, ulusal birliğin sağlanması adına yenilmesi gereken “düşman” pozisyonunda olan Rum/Yunan askerlerinin “insancıl” bir bakış açısıyla çizilmemesi anlaşılır bir durumdur ve bu bakış açısı çalışmanın ikinci kısmında daha ayrıntılı olarak incelenecektir. Ancak hizmetçi Rum kızının da “öteki” olarak gösterilmesi, tiksindirici veya geveze olarak resmedilmesi en azından Halide Edip’in hatıraları ile örtüşmemektedir. İşin ilginç yanı romanlarda olumsuz karakterler olarak resmedilen Rum hizmetçilerin isimlerinin de Eleni olmasıdır. *Sinekli Bakkal* ve *Yeni Turan*’daki Eleni’ler hizmetçi iken *Vurun Kahpeye*’deki Eleni düşmüş kadındır.

Sinekli Bakkal romanındaki Eleni, Peregrini’nin eski aşçısıdır. Eleni’yi eve hizmetçi olarak alma fikri Peregrini’den gelir. Rabia’ya “İki gözüm, Penbe Teyze artık hem yemek, hem yedi odalı evi temizleyemez. Benim eski aşçı Eleni’yi tutmak istiyorum. Hem ev hazırlanırken temizler yardım eder” (2001: 414). Rabia’nın sevinçli olduğu bir gün Rabia’yı kapıda karşılayan “ihtiyar Eleni” şöyle tasvir edilir: “O kadar keyifli ki kapının önünde onu karşılayan Osman’ın aşçısı ihtiyar Eleni’yi bile sevdi. Üst dudaklarındaki bıyık, çenesindeki et benlerinin üstünde kıvrılan uzun kır tüyler biraz insanı tiksindiriyor. Fakat Penbe Teyze ona bir ağda yapıverince yüzü gözü açılır, tertemiz olur” (2001: 430-431). Romandaki Eleni de Halide Edip’in *Mor Salkımlı Ev*’de bahsettiği Kiria Eleni gibi yaşlıdır; fakat buradaki fark “tikindirici” olmasıdır. Rabia, onu “bile” sever. Hayatının en uzun aşkı, kendisini derinden etkileyen Eleni gitmiş; yerine bıyıkları, et benleri ile insanı tiksindiren Eleni gelmiştir. Ayrıca, *Sinekli Bakkal*’daki Eleni’nin *Mor Salkımlı Ev*’deki Eleni ile benzer yönü sadece ihtiyar olması değildir. Romandaki Eleni de tıpkı Halide’nin hocası Kiria Eleni gibi dindardır. Eleni, Rabia ile beraber gülüşen daha doğrusu kahkaha atan cücenin sesini mutfaktan duyunca “Hristos ke Panaiye”¹² (2001: 432) der. Cüceyi görünce “sesini iştince hep böyle haç çıkarıyor, Hristos’a, Panayia’ya sığınyordu” (2001: 432). *Mor Salkımlı Ev*’de “insancıl” bir bakış açısına sahip olan Halide Edip, Osman ile Rabia’nın evine geçince Rum hizmetçiyi “tikindirici” bulur.

“Tiksindirici” gibi bir sığata sahip olmasa da olumsuz olarak resmedilen bir başka Eleni, Halide Edip’in *Yeni Turan* romanında karşımıza çıkmaktadır. Önce, adı zikredilmeden sadece “iki Hıristiyan orta hizmetçi” (1982: 60) denilerek Eleni’den söz edilir. Hamdi Paşa’nın evinde getir götür işlerini yapan (1982: 65) Eleni için olumsuz sıfat, romanın sonuna doğru ifade edilir: “Geveze” (1982: 103). Romanın Rum karakteri Eleni, meraklı, dedikodu peşinde koşan ve gereksiz gevezelikler yapan biridir (1982: 102-103). *Yeni Turan*’ın Eleni’si hizmetçi olması yönüyle *Sinekli Bakkal*’daki Eleni’ye benzer. Ancak *Sinekli Bakkal*’daki Eleni’den farkı onun gibi bıyıklı, çirkin ve tiksindirici olmamasıdır. *Yeni Turan*’daki anlatıcının Eleni’ye yönelik olumsuz imajı, dış görünüşe ait değil; karakterine aittir. Dedikodu peşinde koşan ve gereksiz gevezelikler yapan biridir Eleni.

Eleni’nin “tikindirici” ve “geveze” olmasının yanı sıra bir başka olumsuz sıfatı daha vardır: “Düşmüş kadın” olması. *Vurun Kahpeye* romanındaki anlatıcı, Eleni’yi cinsel bir meta olarak karakterize eder. İşin ilginç yanı romanda Yunan kumandan Damyanos tarafından Eleni cinsel bir meta olarak görülür ve kullanılır. Romanın kötü karakteri Damyanos anlatılırken Eleni “aracılığıyla” onun para ve şehvet düşkünlüğü şöyle belirtilir: “Damyanos, eskisi kadar, şahsî garazlarını teskin için Yunan karargâhına yerli gelmediğini görüyor, ahaliye Kuva-yı Millîye’nin adamları diye bütün her zamandan fazla zulmediyor, her zamandan fazla kendi cebini doldurmak için fırsatlar icat ediyordu. Çok içtiği akşamlar, İstanbul Rumlardan beraberinde taşıdığı genç Eleni’ye: ‘İster muvaffak olalım, ister olmayalım, seninle bütün ömrümüzü Paris’te geçirecek kadar para yaptım, yaşasın milliyetperverlik, amma da para getiriyormuş’ derdi” (Adıvar, 2016c: 77). Zalim, paragöz, menfaatperest ve şehvetengiz Rum erkeğinin Rum kadınına bakışı ilginçtir. Eleni’yi meta olarak gören, bir Müslüman Türk karakteri değil; Atina’dan gelen Yunan kumandanıdır. Yetmiş yedinci sayfada Eleni’nin şahsında ifade edilen bu “olumsuz” sıfat; yüz yirmi altıncı sayfada bütün Rum kadınlarını kapsayacak şekilde teşmil edilir. Aliye’ye âşık olan, onu aklından çıkaramayan Damyanos, şehvet “zaafına” mağlup olmak istemez. Ona zorla sahip olursa âşık olduğu Aliye’nin kendisinden uzaklaşacağını bilir. Damyanos, bu “zaafını” gidermek için Beyoğlu’ndan Rum kokotları getirir: “(...) zaafına mağlup olmamak için, neler neler yapıyordu. Asabını, iradesini yormak için, her gecesi bir sefahat, bir sarhoşluk akşamı oluyordu. İstanbul’dan Beyoğlu’nun güzel Rum kokotlarından iki kadın getirtmişti. Esir alır gibi gözünü, boynunu, şeklini Aliye’ye benzer olması için İstanbul’daki memuruna çok sıkı talimat vermişti” (2016c: 126). Damyanos ne Beyoğlu’ndan getirttiği Rum kadınlarla ne de Uzun Hüseyin’in Damyanos’a getirdiği “köyde güzelliğiyle meşhur” Türk kadınları

¹² Yunanca İsa ve Meryem.

ile avunabilir. Rum kadınlarla beraber Türk kadınlarına da bir meta nazarıyla bakan Damyanos, sabaha kadar Rum ve Türk kadınlarıyla eğlenir ama Aliye'yi unutamaz: "Fakat bütün bunlar, sabaha kadar devam eden içki âlemleri, hatta kokain şırıngasına kadar varan cinnetleri, nöbetleri ve hezeyanları yine Aliye'nin top top nemli kirpikleri arasından Ömer Efendi'ye ateşle bakan nefis gözlerinin tatlılığını unutturamıyordu" (2016c: 126). Esasında Halide Edip'in *Vurun Kahpeye* romanını yazış gayesi farklıdır. İpek Çalışlar, Halide Edip ile ilgili biyografik çalışmasında,¹³ Halide'nin Miss Billings'e gönderdiği bir mektuptan söz eder. Halide Edip, *Vurun Kahpeye* romanını neden kaleme aldığını dostu ve menajeri Miss Billings'e şöyle anlatır: "Şu anda Türkiye ve Türk Devrimi'ne karşı duyulan ilgiden dolayı bunun Amerika'da ilgi çeken bir konu olacağına inanıyorum. Size konusunu kısaca anlatayım: Yunan işgali süresince Anadolu'da birkaç kadın Yunanlılar ile ilişkiye girmiştir. Yunanlıların mağlubiyeti ve kaçışından sonra yerel halk, Türk ordusu asayişini henüz kuramadan önce bunları linç etmişti. Bu olayların hepsini araştırıp bir tanesinin üzerinde özellikle durdum ve köylülerin söylediklerinden başka gerekçeler de olduğunu keşfettim. Bu örneklerden bir tanesini, kurgusal ve sanatsal pek çok ayrıntıyla örer bir romana dönüştürdüm. Adı, *Vurun Kahpeye! Onu linç edenlerin savaş çıkartkanlığı.*" (Çalışlar, 2010: 304). Romanın yazılış gerekçesi Anadolu'daki mazlum Türk kadınıdır. Aliye karakteri, bu bağlamda çizilmiştir. Ancak romanda gayri ahlakî olan kadın Eleni'dir. Halide Edip'in hatıralarında bambaşka bir karakterde [müşfik, öğretici, sevgi kaynağı (Adıvar: 2016a: 43-46)] karşımıza çıkan Eleni ismi, *Vurun Kahpeye*'de "zalim" Yunan kumandanın para ve şehvet düşkünlüğünde aracı olarak kullanmak için İstanbul'dan getirttiği bir aşüfte olur. Bir Türk kızı olan Aliye'ye hasredilemeyecek olan gayri ahlakî durum, Rum kızı Eleni için kolaylıkla ifade edilebilmektedir. Ayrıca gayri ahlakîlik sadece Eleni'nin şahsıyla da sınırlı kalmaz; "İstanbul'daki güzel Rum kokotları" denilerek genelleme de yapılır. Roman ve hikâyelerinde sık sık Rum karakterlerden söz eden Ahmet Mithat Efendi'de görmediğimiz¹⁴ bu genellemeyi Halide Edip *Vurun Kahpeye*'de yapmaktadır. Oysaki 1912'de *Yeni Turan*'da Ermeniler ile beraber Rumlara da Osmanlı milleti etrafında birlik çağrısı yapan ve tıpkı Ahmet Mithat Efendi gibi Osmanlı'nın dağılması için Rumlara yönelik olumsuz genellemelerden kaçınan Halide Edip, 1926'da Rum kadınlarına yönelik böyle bir genellemeyi kolayca yapabilmektedir. Halide Edip'in *Mor Salkımlı Ev*'de; komşu, zor zamanlarda yardımcı (2016a: 29), huzur veren, yaşama insiyakı aşıl原因 (2016a: 44-45) Rum kadını algısı *Vurun Kahpeye*, *Sinekli Bakkal* ve *Ateşten Gömlek* romanlarında değişmiştir. Ayrıca Rum kadınlarına "olumlu" bakış sadece *Mor Salkımlı Ev* ile sınırlı da değildir. İngilizce ilk baskısı *My Share in the Turkish Ordeal* adıyla 1928 yılında, Türkçe olarak ise 1962'de *Türk'ün Ateşle İmtihanı İstiklâl Savaşı Hatıraları* ismiyle basılan kitapta bile (*Türk'ün Ateşle İmtihanı İstiklâl Savaşı Hatıraları*'nda Halide Edip'in üzerinde durduğu temel konu Yunanlıların Türkiye'yi işgalidir) Rum kadınlarına yönelik "insancıl" ifadeler vardır. Örneğin, İstanbul'u işgal eden İngilizlerin kumandanı Kolonel H. Smythe'in Rum eşinden şöyle söz edilir: "Güzel, ufak tefek bir Rum karısı vardı. Beni nezaketle kabul etti. Kendisi de derhal aşıya indi" (2016b: 63). Aynı kitapta Halide, insancıl bir bakış açısına sahip olduğunu defaatle vurgular: "Ben, kendim ırk ve din ayrılığına bakmadan bu şamatalı politika dünyasında daima insanların birliğine inanıyordum" (2016b: 25). Benzer ifadeler *Türk'ün Ateşle İmtihanı İstiklâl Savaşı Hatıraları*'ndan bir yıl sonra 1963 yılında Türkçe baskısının yapıldığı *Mor Salkımlı Ev*'de de vardır. "Ben dile pek ehemmiyet vermedim" (2016a: 253) diyerek Anadolu'daki azınlıklara sempati ile yaklaşan (2016a: 253), 1908 yılında Tevfik Fikret'in marşını bestelediği Lübnanlı Vedit Sabra'dan bahsederken söz konusu yıllar için "hürriyetin balayı sayılan o günlerde, ırk ayrılığı henüz Türkiye'yi içinden parçalamamıştı" (2016a: 316) diyen ve "insanları birbirinden ayıran din, dil, ırk farkları[nu]" değil "insanlar arasında kalbi kalbe ulaştırıcı tabii yol[u]" (2016a: 44) tercih eden Halide Edip, Türkiye'yi işgal eden İngiliz kumandanının Rum eşinden esirgemediği olumlu ifadeleri *Vurun Kahpeye*'de Eleni'den ve İstanbul'daki Rum kadınlarından esirger.

2. Çelişki, Yunan/Rum Askerinde mi, Hizmetçi Kızda mı Yoksa "Anadolucular" Tanımında mı?

Bursa'nın tarihi anlatılırken İzmir'in kurtuluşundan söz edilirken Yunanlılardan/Rumlardan bahsetmemek ya da 15 Mayıs 1919'dan 1922'ye kadar süren ve geride birçok kanlı hatıra bırakan Türk-Yunan savaşını mevzu bahis etmeden Batı Anadolu tarihini anlatmak ne derece sağlıklıdır? Edebiyat ile hayatın münasebetini anlatan en ünlü ifadelerden biri şüphesiz Stendhal'ın *Kırmızı ve Siyah* romanında söylediği, "roman yol boyunca gezdirilen aynadır" cümlesidir. Nitekim Watt ve Barthes de benzer bir duruma işaret etmiş, romanın başlıca unsurunun "bireysel yaşantı" olduğunu vurgulamışlardır: "Roman bu bireyci ve yenilikçi yönelimi en iyi yansıtan edebiyat biçimidir. Daha önceki edebî biçimler, ait oldukları kültürlerin, geleneğe sadakati hakikatin temel ölçüsü sayan genel eğilimi yansıtıyorlardı: Örneğin klasik döneme ve Rönesans'a ait epik şiirler konularını (plot) tarihsel olaylar ya da masaldan alıyorlar ve yazarın

¹³ Halide Edip Biyografisine Sığmayan Kadın, Everest Yayınları, İstanbul, 2010.

¹⁴ Ahmet Mithat Efendi ile Ömer Seyfettin'in eserlerini gayrimüslimleri ele alış bağlamında mukayese eden Fazıl Gökçek, Ömer Seyfettin'in hikâyelerindeki yabancı ve yerli gayrimüslimlerin davranışlarının çoğunlukla milliyetleri ile ilişkilendirildiğini; ancak Osmanlıcılık yaklaşımına sahip olan Ahmet Mithat Efendi'nin böyle bir genelleme yapmadığını söyler. Gökçek, iki hikâyeciye şöyle karşılaştırır: "Kişilerin milliyetlerinden sadece onların kimliğinin bir parçası olarak söz eden, hatta çoğunlukla kişilerinin milliyetlerini ancak adlarından anlayabildiğimiz Ahmet Mithat Efendi'den çok farklı bir bakış açısını temsil ettiğini söyleyebiliriz" (Gökçek, 2006: 185-186).

üslubu, büyük ölçüde, türün önceden belirlenmiş modellerini esas alan edebi bir beğeniye göre değerlendiriliyordu. Bu edebî gelenekçiliğe ilk kez ve her yönden karşı çıkan tür roman oldu: Romanın başlıca ölçüsü bireysel yaşantı çerçevesinde düşünülen hakikatti ve söz konusu bireysel yaşantı her zaman benzersiz, dolayısıyla da yeniydi. Böylece roman, son yüzyıllarda orijinallığe, yeniliğe o zamana kadar görülmemiş ölçüde önem veren bir kültürün en uygun edebî aracı haline geldi" (2002: 16). Örnekler çoğaltılabilir; fakat romanın- en azından realist romanların- sokağın sesi olmayı gaye edindiği ve bireysel yaşantıdan etkilendiği ifade edilebilir. Dolayısıyla Halide Edip Adıvar'ın İzmir'in işgalini anlattığı *Ateşten Gömlek*'te 15 Mayıs 1919'da İzmir'e İngiliz ordusuyla beraber giren (Adıvar, 2016b: 35) Yunanlılara/Rumlara mesafe ile yaklaşması, "işgalcileri" kötü olarak çizmesi tabiidir. Ancak Herkül Millas'ın doğru bir şekilde tespit ettiği durum şudur. Halide Edip Adıvar'ın anıları ile romanlarını ve öykülerini mukayese eden Millas, anılardaki Rumlar ile romanlardaki Rumların aynı olmadığını, anılardaki Rumları insancıl bir perspektiften anlatırken roman ve hikâyelerinde Rumlara karşı "ulusçu" bir tavır takındığını söyler (Millas, 2005: 295-302). *Sinekli Bakkal*'daki Eleni ile *Mor Salkımlı Ev*'deki Eleni'den hareketle Halide Edip'in "çelişkisine" değinir (2005: 289). Ancak Millas'ın tespitinin bazı yönleri eleştirilmeye değerdir. Birincisi Millas'ın ifade ettiği gibi Halide Edip'in roman ve hikâyelerinde "bir tek bile canlı örneğini görmediğimiz sevimli Yunan ya da Rum" (Millas, 2005: 295) ifadesi tam olarak hakikati yansıtmamaktadır. Millas, aynı kitabın yetmiş beşinci sayfasında *Yeni Turan*'daki "olumlu kişi" Rum Posta Nazırı'ndan kendisi söz eder. Halide Edip, Anadolu'nun güzel evlatlarını sayarken namuslu, fedakâr ve cesur Ermeni ziraat nazırının yanı sıra "Posta Nazırı bir genç Rum"u (1982: 81) da söyleyerek "canlı bir örnek" verir.

Millas'a itiraz ettiğimiz ikinci husus; *Türk ve Yunan Romanlarında "Öteki" ve Kimlik* adlı çalışmasında Millas, Halide Edip Adıvar'ı Yunanlılar/Rumları ele alış bağlamında, "Ulusçu Yaklaşım" altında "ulusçu/cumhuriyetçi" grubuna dâhil eder. Tarık Buğra ve Nihal Atsız gibi farklı yazarları Halide Edip ile aynı grupta değerlendiren Millas, "Anadolucular" diye nitelediği grubun çerçevesini çizerken ise şu maddeleri sıralar: "1-Rum "bizden" sayılmaktadır. 2- Ancak bu Rum, ulusal özellikleri yok olmuş, Türkleşmiş bir kimsedir; 3- Batı genellikle olumsuzdur, "öteki" konumundadır 4-Türk 'öteki'ne göre olumludur, üstündür, genellikle Anadolu ve Doğu üstündür." (2005: 157). Halide Edip'in romanlarında ve hatıralarında sıkça Anadolu sevgisi görülmekte; Anadolu'ya vurgu yapılmaktadır. Ayrıca Millas'ın "ulusçu" olarak nitelediği Halide Edip'in romanlarında yukarıda "Anadolucular" için sıraladığı maddelerin tamamı mevcuttur. Örneğin birinci maddede "Rum'un bizden görülmesi" esas ifade edilmiştir. Halide Edip'in *Yeni Turan* romanında bu "Anadolucu" maddeyi görmek mümkündür.

"1328/1912 tarihinde yazılıp önce *Tanın* gazetesinde tefrika" edilen *Yeni Turan*'ın "bir parçası Turan Yurdu (neşriyatından) olarak Türk Yurdu dergisin[de]" yayımlanır (Enginün, 2007: 123). Romanın basıldığı 1912'de henüz Yunanlılarla/Rumlarla bir "kurtuluş savaşına" girilmemiştir. Halide Edip'in Anadolu'daki Ermeniler gibi Rumlara bakışı, *Vurun Kahpeye* veya *Ateşten Gömlek* romanlarında olduğu gibi keskin değil; aksine birlikteliği savunan bir perspektiftedir. Anlatıcı, Yeni Turan partisinin lideri Oğuz'un şahsında okuyucularına şöyle seslenir: "Evet, ben madem ki sizi *Yeni Turan*'ın yoluna çağırıyorum, aynı zamanda bu yolun daha sağlam ve daha doğru ve sonu doğruya, iyiye çıkar olduğunu ispat etmeliyim. Sanmayınız ki ben, bu yola yalnız *Turan*'ın çocuklarını, Türk kardeşlerimi çağırıyorum. Hayır, hepsini, Türkiye'nin bütün çocuklarını, bu toprakta, ülkede geçmişini, hayatını" geçiren bütün herkesi "Türkleri, Arapları, Ermenileri, Rumları, hepsini çağırıyorum ve hepsi için bu yolun bugün en doğru yol olduğunu iddia ediyorum" (Adıvar, 1982: 31). Millas'ın "Anadolucular" için ifade ettiği "Rum'un bizden sanılması", *Yeni Turan*'da karşımıza çıkmaktadır. 1912 yılında henüz Rumlar ile Anadolu'da savaşa girilmemiştir. Türk Yurdu gibi "millî" hassasiyetleri ön plana alan bir dergide tefrika edilen romanda Halide Edip, Rumların "dairenin içinde" tutulabileceği fikrinden hareket eder. Yeni Turan partisinin adem-i merkezîyetçiliğine "azınlıklar" da destek vermektedir. Kimi Rumların da Yeni Turan teşkilatı etrafında toplandığını (1982: 33) belirten anlatıcı, "adem-i merkezîyet fikrini pek hoş bulan gayr-ı müslimler[in]" ve Yeni Turan tarafında geçenlerin (1982: 64) varlığında bahseder. Esasında Halide Edip'in Rumlarla ilgili "birleştirici" hassasiyeti ile Ahmet Mithat Efendi'nin hassasiyeti birbirine benzemektedir. Ahmet Mithat Efendi'nin romanlarını gayrimüslimler merkezinde inceleyen Fazıl Gökçek, *Osmanlı Kapısında Büyümek* adlı çalışmasında Ahmet Mithat'ın Rumlara ve Ermenilere karşı "daha dikkatli olduğunu" vurgular. Yahudilere gösterilmeyen itinanın Rumlara ve Ermenilere gösterilmesini; Rumların ve Ermenilerin Osmanlı içinde tutulmak, ayrılmalarını önlemek gayesinden kaynaklandığını belirtir. Yahudilerin Osmanlı'dan kopmak gibi bir niyetleri yoktur, dolayısıyla onlar anlatılırken pek fazla itina gösterilmez (Gökçek, 2006: 177). Halide Edip, 1912'de yayımlanan *Yeni Turan*'da "bu toprakların çocuklarını sayarken" Rum ve Ermenilerinden söz eder; Yahudileri mevzu bahis etmez. Halide'nin amacı da Oğuz karakteri üzerinden, Yeni Turan fikriyatının "adem-i merkezîyet" düşüncesi çerçevesinde Rumları dairenin içinde tutmaktır. Halide Edip'in Ahmet Mithat Efendi'den farklı yönü bu toprakların çocuklarını saydıktan sonra " bu güçlü, adil kuruluş, sağlam hükümetin esas unsuru, temeli tek parça bir Türk ırkı. Ötekiler, o ırk, o temel çevresinin, üzerine toplanıyor" (Adıvar, 1982: 33) demesidir. Herkül Millas, Halide Edip'in romanlarındaki bu

ve benzeri vurgulardan yola çıkarak Adıvar için “ulusçu cumhuriyetçi” (Millas, 2005: 75-78) tanımlamasını yapar ve onun yirmi bir roman ve hikâyelerinde “kırk altı olumsuz olay/yargıya karşı ise hiçbir olumlu söz yoktur”(Millas, 2005: 78) der. *Yeni Turan* romanında “ulusçu” bir havanın olduğu şüphesiz ki inkâr edilemez; hatta birinci bölümde ifade edildiği üzere, hizmetçi Eleni merkezinde bir tenakuzun olduğu da ifade edilebilir. Ancak, Millas’ın dediği gibi gerçekten Rumlara karşı hiçbir olumlu söz yok mudur? Her genelleme birtakım problemleri içinde barındırır. Millas’ın bu genellemesi de böyledir. Halide Edip’in diğer romanlarının ötesinde *Yeni Turan* romanında Halide Edip Rumlara gösterilmesi gereken “sevğiden” söz eder. Memleketi bir arada tutan harcın din olmadığını Arnavutların Osmanlı’ya isyanı bağlamında dile getirir. Halide Edip’e göre Rumların da içinde olduğu memleket şöyle kurulmalıdır: “Demek ki bugün memleketimizi kurarken Türk’ü, Arap’ı, Ermeni’yi, Rum’u vesaireyi birbirine bağlayacak ortak bir çıkar ve sevgi bulmalı. Bunu yapabilmek için bu toprağı, her unsurun kendi idare ettiği, yaşayıp öldüğü bir ülke olmak üzere sevmeli (...) Artık bırakmalı, herkes kendi ilinin, herkes kendi ırkının, tarlasının ve kişiliğinin uygarlık ve ilerlemesinden sorumlu olsun” (Adıvar, 1982: 37). Türk Yurdu gibi “millî” bir dergide bu fikirlerin tartışılması önemlidir. Kaldı ki *Yeni Turan* yazılmadan önce Osmanlı, Balkanlarda birçok toprak kaybetmiş; 1829’da Yunanistan bağımsızlığını ilan etmiştir. Dolayısıyla Halide Edip, *Yeni Turan* romanı bağlamında Rumlara olumsuz, düşmanca bir tavır sergilememiş; aksine Rumları da içine alan “sevgi” gibi en “olumlu” kavramlar çerçevesinde birliktelikten söz etmiştir. Azınlıkların dairesinin dışına atılmaması gerektiği fikri hatıralarında da vardır. *Türk’ün Ateşle İmtihanı İstiklâl Savaşı Hatıraları* adlı kitabında Türk Ocağı’na azınlıkları da dâhil etmek istediği görülür (2016b: 19). *Mor Salkımlı Ev*’de ise, “Anadolu insanı” vurgusu dikkat çekicidir. Ermeni bestekâr ve piyanist Komitas’ı dinleyen Halide Edip, Türk Ocağı’nda azınlıkları istemeyenlere karşı Komitas’ı ve Komitas üzerinden Anadolu’daki azınlıkları benimsediğini şöyle söyler: “Maamâfih Komitas bizim memleketin mahsulü idi. Eski Gregoryan musikisine ait parçalar topladığı gibi, yıllarca Anadolu’da halk türkülerini de toplamıştı. Uzun rahip cübbesi, tamamen Anadolu manasını taşıyan esmeri sakın yüzü ve yine Anadolu’ya mahsus hüznü ve daima garip bir hasret ifade eden siyah gözlerini görür, sesinin o kudretli âhengini işitirseniz derhal Anadolu Halk Musikisi ile karşılaştırırdınız (...) Ben dile pek ehemmiyet vermedim. Yurdumuzun ıssız yaylalarının ifade ettiği o içten gelen rikkat ve hasret nağmelerine bayılıyordum (...) Benim için ister Ermenice ister Türkçe, ister herhangi Anadolumuz’da konuşulan lehçelerden olsun, bu musiki Türk Anadolusu’nun bir aksi idi” (2016a: 253-254). Millas tarafından “Anadolucu” olarak tarif edilmeyen Halide Edip’in *Yeni Turan*, *Ateşten Gömlek* ve *Vurun Kahpeye* romanlarında da sık sık Anadolu sevgisi vurgulanır. Örneğin *Yeni Turan*’da Anadolu özlemi çeken Kaya, Avrupa’ya gitmek yerine Anadolu’ya tatile gitmeyi; şimendiferin olmadığı yerlerde ata binmeyi ister (1982: 79). Halide Edip, *Ateşten Gömlek* romanında ise Anadolu’nun “mütevazı ruhundan” ve “hitabetinden” (2015: 105), Anadolu’nun “şivesinden” (2015: 110) ve Kezban’ın gözlerinden hareketle “Anadolu’nun gözlerinden” bahseder. *Vurun Kahpeye* romanında ise, Sultan Ahmet mitinginde söylediği meşhur sözünü [“Milletler dostumuz, hükûmetler düşmanımızdır” (Adıvar, 2016b: 42)] Latif Ağa’nın ağzından Anadolu’nun çektiği sıkıntıları anlatmak için kullanır. Latif Ağa’nın isyanı sadece Yunanlılara yönelik değildir; Anadolu’da hüküm sürmüş bütün hükûmetleredir: “Ömer Efendi’yi kardeş gibi seven Latif Ağa, ellerini açtı, Yunan, İngiliz, Müslüman, Anadolu’da hüküm sürmüş ve sürececek bütün hükûmetlere derin bir samimiyetle beddua etti. Kim gelirse, ne olursa mutlak ahali zararda, ahalinin canı, malı tehlikede idi. Hakk Teâlâ ne zaman hükûmet denilen nesneyi bu biçarelerin başından kaldırırsa o zaman biraz huzurlu nefes alacaklardı. Latif Ağa göklere bağırdı gibi duasını bitirdi: -Rabbim, sen, nefes almamızı bile bize kendi lütufları diye gösteren zalimlerden bizi bir an için tahlis et” (2016c: 92-93). “Yunanlıların işgalinin” anlatıldığı romanda anlatıcının sitemi yalnızca Yunan’a veya İngiliz’e karşı değildir; Anadolu insanını zarara uğratan tüm hükûmetleredir. Din veya millet ayrımı yapılmaksızın zalim hükûmetlerin tamamına beddua edilir. Zalim hükûmetlerin mağdur ettiği halk ortaktır: Anadolu ahali.

Millas, yukarıda da sözü edilen ikinci maddede “Anadolucu” yazarların eserlerindeki “Rumların” millî özelliklerini kaybedip Türkleştiklerini belirtir. Bu maddeyi de Halide Edip’in roman ve hikâyelerinde bulmak mümkündür. Halide Edip, *Yeni Turan*’da “güçlü, âdil ve sağlam hükûmetten” söz ederken merkeze “Türk ırkını” koyar; ötekilerin bu temel üzerinde birleşmesi gerektiğini ifade eder (1982: 33).

Millas’ın Anadolucu yazarlar için kullandığı üçüncü madde ise şöyledir: “Batı genellikle olumsuzdur, ‘öteki’ konumundadır.” *Mor Salkımlı Ev*, *Türk’ün Ateşle İmtihanı*, *Vurun Kahpeye*, *Yeni Turan* ve *Ateşten Gömlek*’te olumsuz olarak çizilen Batılı kişilerden söz edilebilir. Ancak Halide Edip’in “Anadolucu” yazarlar gibi Batı’yı “öteki” ve olumsuz olarak resmettiği en bariz örneklerden biri *Ateşten Gömlek* romanındaki İngiliz Mr. Cook’tur. Anlatıcı onu uzun uzun tarif eder: “Seyrek saçlı kafası, tüyü dökülmemiş ihtiyar bir av kuşu gibiydi. Burnu kocaman, müteceviz ve havada, bulanık küçük gözleri birbirine yakın mavi iki boncuk gibi hissiz hissiz bakıyordu. Fakat en bariz hususiyeti, dudaklarını örten ve aşağıya sarkan rengi belirsiz bıyıklarıydı. Bu çirkin tüylerin arkasındaki ağız gülüyor mu, eğleniyor mu, konuşuyor mu belli değildi. En çok, arada bir-iki kazma gibi sarı dişi, yırtıcı bir istihzayla gösteren gizli ağız insanı işgal ediyordu. Mütekebbir, kendiyile dolu, müstehzi, zaferi başına sıçramış, daima kendi kını için “yerli” tabir ettiği müstemleke halkını çizmesinin altında ezen İngiliz İmparatorluğu’nun müstemleke zalimlerinin en cahil ve en aşağı bir enmûzeci.” (2015: 47). Anlatıcı, Mr.

Cook'un şahsında "müstemleke zalimi" İngiliz İmparatorluğu'na "olumsuz" bakar. Devam eden satırlarda Ayşe'nin ağzından "öteki" ve "zalim" olarak görülenin sadece İngilizler olmadığını; Yunanlıların da bu dairede yer aldığını öğreniriz. Ayşe, özür bekleyen Mr. Cook'a şöyle cevap verir: "Siz bizden af talep ediniz. Dün mütareke yaptınız, dün silahlarımızı bize bıraktırdınız. Bugün memleketimize hırsızları, katilleri gönderiyorsunuz ve katilleri, hırsızları, tarihî bir şerefi olan büyük donanmanız himaye etti. Yeşil İzmir'i kan ve alev içinde bıraktınız. Bakınız sokaklarına, üniformalı hırsızlar, katiller silahsız ahaliyi kurşunla, dipçikle öldürüyor. Her evden koltuğunda bir bohça, bir Yunan neferi çıkıyor. İhtiyarların başı taşla ezilmiş, siyahlı kadınlar mütemadiyen bu vahşi sürüden kaçıyor. Elleri bağlı masum kabileleri süngüleyerek yüzlerine tükürerek, kan içinde sürükleyerek gemilerinizin önünden geçiriyorlar. Haydutluğu alkışlamadığı için işte namuslu bir adamı parçalıyorlar, bir sürü Yunan askeri onu kendi kapısının önünde bağırarak, söverek parçalıyorlar. Sırf eğlence için beş yaşında bir çocuğa nişan alıyorlar. Zavalı yuvarlak küçük mahluk! Siyah gözlerinde yaşlar kurumadan kalbinden vuruldu, nişan o kadar iyi alındı ki, küçük dudaklarından 'anne' diye bir şikâyet bile çıkmadı" (2015: 49-50). Neticede "öteki" olan İngiliz; zalim, müstemleke, cahil, mütekebbir ve çirkin tüylü olmanın yanı sıra "katil, hırsız, acımasız ve haydut" Yunanlılara yardım ettiği için de "olumsuzdur."

Peki, Halide Edip Adıvar için Millas'ın dediği gibi "ulusçu/ cumhuriyetçi" nitelemesi yapılmaz mı? Diğer romanlarının yanı sıra sadece *Vurun Kahpeye* ve *Ateşten Gömlek* eserleri merkeze alınsa bile ulusçu/cumhuriyetçi söylemlerin olduğu söylenebilir. İnci Enginün, Halide Edip'in "Batı'nın iğrenç cephesini gördükten sonra kendi millî değerlerini yeniden görmeğe başla[dığını] söyler (2007: 33). Benzer bir vurguyu Hülya Adak da yapar. Adak, Halide Edip'in Williamstown Political Institute'de yaptığı konuşmaların yazıya geçirilmesiyle oluşan ve hâlâ Türkçeye çevrilmeyen *Turkey Faces West: A Turkish View of Recent Changes and Their Origin* adlı çalışmasında, onun "milliyetçi" oluş sürecini açıklar: "Halide Edip kendi milliyetçiliğini müttefiklerin ve Yunan emperyalizminin sonucu olarak açıklar" (Adak, 2016: 70). Yunan emperyalizmi sonucu "milliyetçi" olan Halide Edip'in, ulusçu söylemlerine hem *Vurun Kahpeye* hem de *Ateşten Gömlek* romanında sıkça rastlarız. 1922 yılında yayımlanan *Ateşten Gömlek* romanında "Yunan emperyalistlerinin" İzmir'i işgal etmesi konu edilir İzmir'de Yunanlıların/Rumların yaptıkları isyanlar, zorbalıklar mevzu bahis edildiği için "ulusçu/millî" duygular ön plana çıkar. Rumlar başta İstanbul üzere Türkiye'de isyan etmişlerdir. Romanın başkahramanlarından Ayşe, İstanbul'dan Anadolu'ya geçerken Rumların "Bolu kıyamından", Arnavutköy'deki "isyanından" (Adıvar, 2015: 91), Yeniköy'deki "Rum eşkiyaların" İngilizlerin himayesinde Türk askerlerine ve halkına çektiği çilelerden (2015: 103) bahseder. Başkahramanlardan olan İhsan'ın ise iki amacı vardır: İzmir'i Yunanlılardan geri almak ve İzmir'in kızı (2015:187) Ayşe ile evlenmek (2015: 183). İhsan'ın "Anadolu'ya gelen" Yunan/Rum askerine duyduğu "gayz" romanın ana teması mahiyetindedir: "Anadolu'nun kalbinde kara kaya parçasına kadar gelenlere öyle gayzla, ihtirasla sövüyor ve koşuyordu ki... Onlar da sövüyorlar, bomba ve kurşunla beraber taş, çamur atıyorlar, "Türkos, Türkos!" diye galiz bir küfürle bağırıyorlar (...) Gırtlak gırtlığa dövüşüyorlar" (2015: 199). *Ateşten Gömlek*'ten (1922) bir yıl sonra yazılan *Vurun Kahpeye* (1923) romanında da Yunanlılar/Rumlar "düşmandır". Anlatıcı, kasabayı işgal eden Yunan ordusunun komutanı Damyanos'u okuyucuya şöyle tanıtır: "Binbaşı Damyanos, müfrit bir milliyetperverlik istila şeklinde tecelli ettiği zamanlarda yetişen çok umumi ve bütün bu ruhun ifadesi olan bir insan örneğiydi. O, milliyetperverliği Yunan olmayan her şeye saldırmış zanneden en iptidai hatta Balkanlar'da bile modası geçmeye başlayan dar bir zihniyetle görür ve kendi mefkûresini nutuklarıyla da kendi ırkından olmayanların, bilhassa Müslüman olanların (Yunan tebaası olsalar bile) malı, canı Yunanlıların bir hakkı olduğunu telkin ederdi. Onun Anadolu seferinde kanaatleri, nokta-i nazarları vazıhtı: (Her Türk'ü imha, her Türk'ün malını Yunan'a maletmek.) İşte bunun için Damyanos, maiyetiyle Yunanistan'a hırsız ve katil bir sürü Yunan vatandaşı yetiştiriyordu" (2016c: 75-76). Hem *Vurun Kahpeye* hem de *Ateşten Gömlek* romanlarında "ulusçu" söylemler vardır. Halide Edip, millî mücadeleye bir taraftan fikri cepheye yazdığı yazılar ve mitinglerde yaptığı ateşli konuşmalar ile destek verirken diğer yandan sıcak savaşın, cephenin içindedir. Cephenin içinde bulunan yazar, savaş bittikten sonra gözlemlerini söz konusu iki romanında işler. Bu romanlar, Millas'ın da işaret ettiği gibi "ulusçu" bir bakış açısıyla yazılmıştır. Paradoks ya da çelişki "emperyalist Yunan askerinin" olumsuz gösterilmesinde değildir; çelişki birinci bölümde de değinildiği gibi hizmetçi kız Eleni'dedir. Halide Edip Adıvar'ın Eleni merkezinde romanları ve hatıraları örtüşmemektedir. Millas'taki örtüşmeyen veya sınırları eksik çizilen durum ise Halide Edip Adıvar'ın neden "Anadolucu" olmadığıdır? Millas'ın Anadolucular için tarif ettiği dört maddeyi de Halide Edip'te görmekteyiz. Millas'ın Anadolucular için kullandığı dördüncü madde "Türk 'öteki'ne göre olumludur, üstündür, genellikle Anadolu ve Doğu üstündür." *Vurun Kahpeye*'deki Aliye ya da *Ateşten Gömlek*'teki Ayşe göz önüne alındığında "Türk'ün ötekinden üstün olduğu" vurgusu açıkça görülür. Üstelik bu üstünlük sadece Yunan'a karşı değil; "Anadolucularda" olduğu gibi İngiliz'e, yani Batı'ya karşı da böyledir.

Sonuç

Halide Edip Adıvar'ın renkli ve dikkate değer bir hayat hikâyesi vardır. 82 yıllık ömrüne (1882-1964) birçok kimliği sığdırmış biridir. Yazarlığının yanı sıra öğretmen, düşünce insanı, mitinglerde aksiyoner bir hatip, cepheye on başı ve çavuş, hemşire, Hilâl-ı Ahmer'in bir neferi, Teâlî-i Nisvân'ın kurucusu, Türk Ocağı

idare heyeti üyesi, çevirmen, tercüman, üniversite hocası, milletvekili ve kendi çocuklarının yanı sıra yetim çocukları da himaye eden örnek bir anne ve bir eş. Tüm bu meziyetleri deruhte eden Halide Edip aynı zamanda yazma iştiağı ile dolu bir muharrirdir. “Konuştuğumdan daha kolay yazarım” diyen Halide Edip, Ruşen Eşref’e yazma iştiağından şöyle söz eder “Yazmayı yazmak için sevdim. Bir insanın, nasıl sesi olur da söylesen, ben de bir kuş öter gibi yazdım. Yazmak hayatımın en büyük hazzıdır. Ve katıyyen şöhret düşünmezdim. Çocukluğumdan beri içimden çıkmak isteyen bir sanat arzusu vardı. Çocukken de hikâyeler tasarlar, o vakit hikâyelerimi bir aktris gibi kendim oynardım” (Ünaydın, 1972: 161) . Konuştuğu kadar kolay yazan, bazen günde “elli sahife” (Ünaydın, 1972: 159) yazabilen, yazdıklarını “pek az oku[yan] ve pek az düzelt[en]” (Ünaydın, 1972: 157) Halide Edip’in Rum hizmetçiler bağlamında paradoks diye tanımlayabileceğimiz metinleri vardır. Birinci bölümde detaylı bir şekilde bahsedildiği üzere anlarında yer yer olumlu bir çerçevede anlatılan Rumlar, kimi romanlarında kötü sıfatlarla olumsuz bir havada karakterize edilir. Halide Edip, kendisi Eleni adlı bir Rum hocaının elinde büyümesinin yanı sıra çocuklarına da bir Rum dadı tutar. İşin ilginç yanı çocuklarının Rum dadısının adı da Eleni’dir (2016a: 218). Kendi hayatındaki ve anlarındaki Eleni’ler olumlu iken romanlarına geçildiğinde “tikindirici”, “geveze” ve “aşüfte” Eleni’ler ile karşılaşırız. Bu bir paradokstur. Paradoks olarak addedemeyeceğimiz durum ise, Yunan/Rum askerleridir. *Vurun Kahpeye* ve *Ateşten Gömlek* romanlarındaki “kötü Rum askeri” çelişki değildir. İstiklal Savaşı’nın ardından yazılan bu romanlar, Halide Edip’in romanlarında da ifade ettiği gibi kanlı bir savaşın ardından, sıcak savaşın içinde bulunmuş biri tarafından kaleme alınmıştır. İkinci bölümde itiraz ettiğimiz husus ise, Halide Edip’in roman ve hikâyelerini Rumlar merkezinde inceleyen Millas’ın Halide Edip ile ilgili tasnifine yöneliktir. Çıkış noktamızı oluşturan soru şuydu: Halide Edip, Millas’ın “Anadolucu” yazarlar için söylediği 4 maddeyi de romanlarında işlemesine rağmen neden “Anadolucular” grubuna dahil edilmemiştir? Halide Edip, sadece *Vurun Kahpeye* ve *Ateşten Gömlek* romanlarını yazmamıştır. Onun *Yeni Turan* romanı incelediğinde Millas’ın Anadolucu yazarlar için bahsettiklerini Halide Edip’te görürüz. Kaldı ki “millî” hassasiyetlerin yoğun olduğu *Vurun Kahpeye* ve *Ateşten Gömlek*’te de bu maddelerin bir kısmını bulmak mümkündür.

Çalışma neticesinde dikkatimiz çeken bir diğer husus, Halide Edip Adıvar’ın *Ateşten Gömlek* ve *Vurun Kahpeye* romanlarında “kötü Rum askeri”ni aynı tonda anlatmamasıdır. Bu iki romanın yayımlanma tarihleri arasında sadece bir yıl vardır. *Ateşten Gömlek* 1922’de basılırken *Vurun Kahpeye* 1923’ye basılır. Bir yıl gibi kısa bir süre olmasına karşın *Vurun Kahpeye*’de Halide Edip’in Rumları/Yunanları ele alışı, *Ateşten Gömlek* romanına göre biraz daha naiftir. *Gırtlak gırtlığa dövüşün*” (Adıvar, 2015: 199) devam ettiği 1922 yılında yazılan *Ateşten Gömlek*’te Yunanlı karakterler daha zorba ve zalim bir atmosferde anlatılmıştır. 1923’te basılan *Vurun Kahpeye*’de ise, Yunan/Rum karakteri Damyanos’un - her türlü kötülüğüne rağmen yer yer “insancıl” bakış açısıyla anlatıldığını görmekteyiz. Örneğin Türk kızı Aliye’ye âşık olan; Aliye’ye samimane bir şekilde sevdalanan Damyanos, Aliye için endişe ve korku duyar. (2016c: 152). Bu endişe ve kaygı “kötü Türk karakterler” Hacı Fettah ve Uzun Hüseyin Efendi’de olmayan duygulardır. Damyanos ise, bu iki Türk karakterinin aksine -her ne kadar gelgitler yaşa da- parayı, şan ve şöhreti ve hatta Yunanlılığını bir kenara bırakıp sadece Aliye’nin aşkının önünde erimek ister (2016c: 132). Neticede *Vurun Kahpeye* romanında, *Ateşten Gömlek* romanında görmediğimiz bir Yunan/Rum karakteri çizilir. Damyanos, işgalci ve zalim olmasına rağmen âşık olabilen, aşkı için milletini bir kenara itebilen biridir. “Kötü” Rum’un/Yunan’ın “insancıl” yönlerinin de olabileceğini “ulusçu” yazar Halide Edip’in *Vurun Kahpeye* romanı ile görmüş oluruz.

KAYNAKÇA

- ADAK, Hülya (2016). *Halide Edip ve Siyasal Şiddet*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- ADIVAR, Halide Edip (2001). *Sinekli Bakkal*, İstanbul: Özgür Yayınları.
- ADIVAR, Halide Edip (1982). *Yeni Turan & Raik’in Annesi*, İstanbul: Atlas Kitabevi.
- ADIVAR, Halide Edip (2015). *Ateşten Gömlek*, (Hazırlayan: Mustafa Çevikdoğan), İstanbul: Can Yayınları.
- ADIVAR, Halide Edip (2016a). *Mor Salkımlı Ev*, (Hazırlayan: Mehmet Kalpaklı- Gülbün Türkgeldi), İstanbul: Can Yayınları.
- ADIVAR, Halide Edip (2016b). *Türk’ün Ateşle İmtihanı*, (Hazırlayan: Mehmet Kalpaklı- S. Yeşim Kalpaklı), İstanbul: Can Yayınları.
- ADIVAR, Halide Edip (2016c). *Vurun Kahpeye*, (Hazırlayan: Mehmet Kalpaklı- Gülbün Türkgeldi), İstanbul: Can Yayınları.
- BEKİROĞLU, Nazan (1999). *Halide Edip Adıvar*, İstanbul: Şüle Yayınları.
- ÇALIŞLAR, İpek (2010). *Halide Edip Biyografisine Sığmayan Kadın*, İstanbul: Everest Yayınları.
- ENGİNÜN, İnci (2007). *Halide Edip Adıvar’ın Eserlerinde Doğu ve Batı Meselesi*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- GÖKÇEK, Fazıl (2006). *Osmanlı Kapısında Büyüme - Ahmet Mithat Efendi’nin Hikâye ve Romanlarında Gayrimüslim Osmanlılar*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- KAZAN, Frances (1995). *Halide Edip ve Amerika*, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- KÖROĞLU, Erol (1997). “Geçirgen Duvar: Y. K. Karaosmanoğlu’nun Romanları ile Anıları Arasındaki Etkileşim”, *Varlık*, Sayı: 1082 (Kasım), s.52.55.
- MILLAS, Herkül (2005). *Türk ve Yunan Romanlarında “Öteki” ve Kimlik*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- TODOROV, Tzvetan (1995). *The Morals of History*, (Translated: Alyson Waters), Minneapolis: University of Minnesota Press, s.119-120.
- ÜNAYDIN, Ruşen Eşref (1972). *Diyorlar Ki*, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Kültür Yayınları.
- WATT, Ian & Barthes, Roland (2002). *Roman ve Gerçek Etkisi*, (Çeviren: Mehmet Sert), İstanbul: Donkişot Yayınları.